

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Рассматривается проблема обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства как элемент конституционно-правового статуса личности. Обосновывается недопустимость нарушения принципа равенства граждан при осуществлении мер безопасности.

The problem of providing of safety of participants of criminal trial as element of constitutional status of personality is examined in the article, impermissibility of violation of principle of equality of citizens is grounded during realization of safety measures.

Проблема забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, стала актуальною ще за радянських часів. Досить згадати, що Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік 1958 р. в 1990 р. були доповнені статтею 27–1 «Обов'язок органів дізнання, слідчого, прокурора і суду вживати заходів щодо забезпечення безпеки учасників процесу та інших осіб» (у редакції Закону СРСР від 12 червня 1990 р. № 1556–I)¹. З набуттям Україною незалежності формування інституту захисту учасників кримінального судочинства набуло якісно нового змісту. Конституція України, сучасна національна правова доктрина розглядає особу як вищу соціальну цінність, а забезпечення її фундаментальних прав і свобод – як одне з найважливіших державних завдань.

З прийняттям 1993 р. законів України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»² та «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»³ започатковано формування принципово нового для вітчизняного законодавства інституту – забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Вагомий внесок у формування цього інституту внесли В.С. Зеленецький, М.В. Куркін⁴, Г.О. Душейко⁵, В.М. Тертишник⁶, М.В. Коваль⁷ та інші фахівці.

У ході кримінального судочинства близькі родичі працівників суду та правоохоронних органів краще захищені, ніж звичайні учасники кримінального процесу. Згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до близьких родичів належать «батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки». Для краткості назвемо їх «родичі». В п. «е» ст. 2 Закону «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» фігурують «члени сімей та близькі родичі». Будемо називати їх «пересічні громадяни». Тепер буде легше побачити відмінність у ставленні законодавця до «родичів» та «пересічних громадян».

1. Так, «родичі» працівників суду і правоохоронних органів мають перевагу при застосуванні такого заходу, як особиста охорона, охорона житла і майна. «Пересічним громадянам» (у ст. 8 «Особиста охорона, охорона житла і майна» відповідного Закону) гарантується, що: «1. У разі необхідності органами, які забезпечують безпеку, здійснюються особиста охорона, охорона житла і майна осіб, взятих під захист. 2. Житло і майно цих осіб можуть бути обладнані засобами про-

типожевної та охоронної сигналізації, можуть бути замінені номери їх квартирних телефонів і державні номерні знаки транспортних засобів, що їм належать».

А «родичам» (у ст. 6 «Особиста охорона, охорона житла і майна» відповідно до Закону) гарантується дещо інше: «1. В разі встановлення даних, що свідчать про реальну небезпеку посягання на осіб ... вживаються заходи щодо особистої охорони працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів, їх житла і майна. У разі необхідності житло і майно осіб, взятих під захист, за рахунок коштів місцевого бюджету обладнуються засобами протипожевної і охоронної сигналізації, замінюються номери їх квартирних телефонів і державні номерні знаки належних їм транспортних засобів. Можуть також застосовуватися оперативно-технічні засоби відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». 2. Порядок реалізації заходів безпеки, передбачених частиною першою цієї статті, і питання поновлення прав осіб, взятих під захист, регулюються спеціальними нормативними актами».

Тобто для охорони «родичів» можна застосовувати і оперативно-технічні засоби. До того ж чітко встановлені джерела фінансування – кошти місцевого бюджету. Дуже сумнівно, щоб місцева влада не «пішла назустріч», наприклад, місцевому прокурору або судді. До того ж формулювання «регулюються спеціальними нормативними актами» дозволяє прийняти додаткові акти з грифом «для службового користування» про які «пересічні громадяни» і не знатимуть.

2. Нерівність проявляється і при застосуванні іншого заходу безпеки – зміни місця роботи або навчання. «Пересічним громадянам» гарантована (ст. 7 відповідного Закону) «д) зміна роботи або навчання».

А «родичам» (ст. 5 відповідного Закону) гарантовано «переведення на іншу роботу, направлення на навчання». А якщо особу «направляють» на навчання, то відповідно її зобов'язані прийняти до навчального закладу? А у випадку, коли особа за своїми здібностями не в змозі вступити до навчального закладу на загальних підставах, подібне «направлення» стає для неї «приємною несподіванкою»?

Крім того, фахівцям з трудового права добре відомо, що «зміна роботи» і «переведення на іншу роботу» – це різні речі. «Зміна роботи» може відбутися через звільнення (і добре, якщо за власним бажанням). А при зміні роботи через «переведення» особа гарантовано не втрачає трудових прав і пільг, які їй належать.

3. «Пересічним громадянам» за жодних обставин зброя видаватися не може. Ст. 9 відповідного Закону («Видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку») гарантує лише, що «в разі наявності небезпеки для життя і здоров'я осіб, взятих під захист, їм можуть видаватися з додержанням вимог чинного законодавства спеціальні засоби індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку.» А «родичам» така можливість надається. Ст. 7 відповідного Закону («Видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку») гарантує, що «залежно від ступеня загрози для життя і здоров'я працівнику суду або правоохоронного органу та його близьким родичам з дотриманням вимог чинного законодавства можуть видаватися зброя, спеціальні засоби індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку.»

4. Конфіденційність відомостей про особу, взятую під захист, також забезпечується по-різному. Для «пересічних громадян» ст. 15 відповідного Закону («Забезпечення конфіденційності даних про особу») передбачає: «д) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взятую під захист, адресними

бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами. Для «родичів» згідно зі ст. 10 відповідного Закону («Забезпечення конфіденційності даних про осіб, взятих під захист») «може бути накладено тимчасову або постійну заборону на видачу відомостей про місце проживання осіб, взятих під захист, та інших відомостей про них адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими офіційними інформаційно-довідковими службами».

Тут розбіжність, на нашу думку, полягає в тому, що термін «офіційні» ширше, ніж термін «державні». Державні інформаційно-довідкові служби завжди є офіційними. А офіційні можуть бути недержавними. Наприклад, бюро кредитних історій, які починають розвиватись в Україні. Згідно зі ст. 14 Закону України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» бюро створюються у формі господарських товариств, засновниками яких можуть бути юридичні та фізичні особи⁹.

5. Навіть при скасуванні заходів безпеки «родичі» опиняються в більш вигідному становищі. Для «пересічних громадян» (ст. 22 «Порядок прийняття рішення про застосування і скасування заходів безпеки» відповідного Закону) встановлює: «За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки органом, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, дізнання, слідчим, прокурором, судом виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування, яка письмово доводиться до відома особи... Це рішення може бути оскаржено зацікавленою особою прокурору або до відповідного вищого органу, що забезпечує безпеку.»

Для «родичів» (ст. 20 «Скасування спеціальних заходів забезпечення безпеки» відповідного Закону) встановлено: «За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки уповноваженою посадовою особою... виноситься мотивована постанова про їх скасування, про що письмово повідомляється особа, взята під захист. Зазначена постанова може бути оскаржена зацікавленою особою прокурору або до відповідного вищого органу, що забезпечує безпеку. Така скарга повинна бути розглянута терміново. Про прийняте рішення ця особа повідомляється протягом доби.» Тобто скарга «родича» повинна розглядатися терміново. І протягом доби необхідно прийняти рішення і повідомити «родича». А «пересічний громадянин» може і почекати. Отже, «родичі» (батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки) працівників суду та правоохоронних органів краще захищені ніж «пересічні громадяни».

Спеціальні заходи безпеки щодо працівників суду і правоохоронних органів абсолютно виправдані. Вони вживаються державою тому, що ці люди беруть безпосередню участь у: а) розгляді судових справ у всіх інстанціях; б) провадженні і розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення; в) оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності; г) охороні громадського порядку і громадської безпеки; д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і попереднього слідства та прокурорів; е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України; є) нагляді і контролі за виконанням законів (ст. 2 Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»). Єдиною ж «цінністю» «родичів» є наявність родинних стосунків.

Цікаво, що дана проблема характерна і для Російської Федерації. Про колізію аналогічних російських законів, що встановлюють різні гарантії для «суддівської спільноти та інших учасників процесу» йдеться, наприклад, у роботі Єпіхіна О.Ю. «Концепція забезпечення безпеки особи в сфері кримінального судочинства»¹⁰.

Отже, порівняльний аналіз двох законів – «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» і «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» – приводить до парадоксального висновку: в цих законах порушується конституційний принцип рівності громадян. Законом «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» певній категорії громадян надано незаслужені привілеї, які не мають ні процесуальних, ні моральних підстав і до того ж порушують норми ст. 24 Конституції України, в якій проголошено: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

1. О внесении изменений и дополнений в Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик: Закон СССР от 12 июня 1990 г. № 1556-1 // Ведомости Съезда народных депутатов и Верховного Совета СССР. – 1990. – № 26. – Ст. 495. 2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 50. 3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 51. 4. *Зеленецький В.С.* Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса / В.С. Зеленецкий, Н.В. Куркин. – Х., 2000. – 404 с. 5. *Душейко Г.О.* Проблеми правового забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві // Вісник Запорізького юридичного ун-ту. – 2004. – № 2 (27). – С. 209–216. 6. *Тертишник В.М.* Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Д., 2002. – 432 с. 7. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. Навч. посібник. – Ірпінь, 2007. – 194 с. 8. Про організацію формування та обігу кредитних історій: Закон України від 23 червня 2005 р. // ВВР України. – 2005. – № 32. – Ст. 421. 9. *Єпіхин О.Ю.* Концепція забезпечення безпеки особи в сфері кримінального судочинства: Автореф. дисс... доктора юрид. наук. – Нижній Новгород. – 2004. – 42 с.

О. М. СИНКОВА

ПІДЗВІТНІСТЬ В ОРГАНАХ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ: ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ

Исследуется субъектный состав административно-правовых отношений подотчетности и приводится их классификация, основанная на типе правоотношений по-

© СИНКОВА Олена Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент Донецького національного університету